

„ha nem találkozunk, talán sosem lesz belőlem magyar költő”

Válogatás Koch Valéria, Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné levelezéséből (1966–1997)

– Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta, közreadja: Tüskés Gábor –

Koch Valéria (1949–1998) korai halála miatt torzóban maradt életműve a tudatosan vállalt irodalmi kétnyelvűség egyedülálló kísérlete a 20. század utolsó harmadának késő modern magyarországi irodalmában. Életében két kétnyelvű, egy német nyelvű és két magyar nyelvű verseskötete, valamint egy magyar nyelvű meseregénye jelent meg.^[1] Német nyelvű verseinek és kisebb prózai írásainak általa összeállított, válogatott gyűjteménye posztumusz látott napvilágot.^[2] Német nyelvű írásai túlmutatnak a kisebbségi vagy a nemzetiségi irodalom fogalmain; ezekkel az országhatáron túl is ismertté és elismertté vált. Magyar nyelvű munkásságának korabeli fogadtatása, kritikai visszhangja ennél jóval szerényebb, az életmű jelentőségéhez képest hiányos volt.

A két nyelv közti viszony alapvetően mellérendelő jellegű az életműben, az önfordítás gyakorlatát következetesen kerülte. Szegedi egyetemi éveiben és azt követően is elmélyülten foglalkozott a 20. századi magyar és német költészeti, bölcséleti hagyományokkal, ami mély nyomot hagyott művein. Figyelemmel követte a kortárs német irodalmat,[3] népszerűsítette egyetemi műfordító és műelemző óráin, tanítványait biztatta kortárs szerzők fordítására.[4]

Német nyelvű munkásságának utóélete többé-kevésbé folyamatosnak mondható.[5] Születésének 70. évfordulóján megemlékezéseket tartottak róla, a Deutsche Bühne Ungarn *Valerias verdichtete Welten* címmel színpadi játékot adott elő, intézmények névadója lett, emléktáblákat kapott. Esszék, tanulmányok és disszertáció-fejezetek tárgyalták költészetének különféle aspektusait.[6] Halálának 15. évfordulója alkalmából hagyatékának gondozói, Erb Maria és Wolfart-Stang Mária, valamint Schuth János megemlékező előadásokat tartottak az ELTE Germanisztikai Intézetében a nemzetiségi német szakos hallgatók közreműködésével.[7] Az est egyik résztvevője tanulmányban sürgette az életmű feldolgozását.[8] 2019-ben nagyszabású német nyelvű emlékkönyv és dokumentumgyűjtemény látott napvilágot.[9] Ennek fő tanulsága, hogy az életmű jóval tágasabb az eddig ismertnél, túl kell lépni a sommás besorolások és címkézések gyakorlatán, s tudományos eszközökkel fel kell dolgozni a hagyatékot.[10]

A kötet egyik szerkesztője, Wolfart-Stang Mária közreadott a kötetben néhány darabot Koch Valéria és gimnáziumi magyartanára, Tüskés Tiborné levelezéséből kivonatos német fordításban.[11] Egy másik, Tüskés Tibornéra emlékező írásában felhívta a figyelmet Koch Valéria és tanára több évtizedes kapcsolatának jelentőségére, s megjelölte annak csomópontjait.[12] Tüskés Tiborné 1964 szeptemberétől három évig tanította Koch Valériát a pécsi Leőwey Klára Gimnázium német nemzetiségi tagozatán. Kezdetől támogatta kivételes tanítványa tehetségét, az irodalom-szakkörben önálló munkára és a város irodalmi eseményein való részvételre ösztönözte. Wolfart-Stang Mária felidézi, hogy az 1966. december 3-án, József Attila halálának évfordulóján tartott irodalomórán Koch Valéria a tanári asztalra tette „Szárszó, december 3.” című versét, amit Tüskés Tiborné helyben elolvasott, és kedvező véleményt mondott róla.[13]

Koch Valéria a gimnázium befejezését követően is szoros kapcsolatban állt volt tanárával, egészen haláláig. Idővel kölcsönös bizalom, majd barátság alakult ki köztük, rendszeresen leveleztek. „Anna nevére” c., 1975-ben írt versét „T. T.-nének” ajánlotta;[14] „Emlékezés Pécsre” c. versében közvetve utal Tüskés Tibornéhoz fűződő kapcsolatára.[15] Az 1976-ban Tüskés Tiborné által szervezett Németh László Emléknep alkalmából szerkesztett kiadványban megjelent Koch Valéria „Portrévázlat Németh Lászlóról” c. verse.[16] A tízéves érettségi találkozó élményét az egykori diáklány prózai írásban öröközte meg, melyben portrét rajzolt magyartanáráról is.[17] Tüskés Tiborné többször meghívta Koch Valériát a család balatonfenyvesi nyaralójába, s figyelemmel kísérte pályájának és magánéletének alakulását. Gyakran volt verseinek első olvasója. Tanítványa egy kivétellel valamennyi kötetét elküldte neki, s a napi- és hetilapokban, folyóiratokban megjelent verseiből is többet eljuttatott hozzá. Legkésőbb a 80-as évek végétől kölcsönösen lelki támaszt jelentettek egymásnak. Összekötötte őket – többek között – a természet, a művészetek és a pontosság szeretete, a szűkebb lakókörnyezet igényes, a személyiséget is kifejező kialakítása, az élet általi többszörös sebzettség tapasztalata, a szeretetvágy és a hitbeli meggyőződés. A 2007-ben tartott

negyvenéves érettségi találkozón Tüskés Tiborné felolvasta az akkor már kilenc éve halott Koch Valéria „Fivérem, Jézus” c. prózai írását a jelenlévőknek.[18]

Tüskés Tiborné 2020 augusztusában elhunyt, s a hagyaték rendezése során megtaláltam Koch Valéria hozzá írt leveleinek jelentős részét és a kapcsolat további dokumentumait. Mindez arra ösztönzött, hogy összegyűjtsem Tüskés Tiborné és Tüskés Tibor Koch Valéria hagyatékában fennmaradt leveleit, s további levelekkel – köztük Koch Valéria Tüskés Tiborhoz írt leveleivel – és egyéb dokumentumokkal kiegészítve előkészítsem a levelezés kiadását.[19]

A levelezésből ismeretlen okból hiányzik a 70-es, 80-as évek anyagának egy része, de a fennmaradt levélegyüttes így is egy közel három évtizedes, különleges barátság dokumentuma. A fennmaradt levelek és dokumentumok Koch Valéria alkotói pályájának utolsó, különösen intenzív szakaszát világítják meg elsősorban, de számos új adalékkal szolgálnak a pályakezdő évekhez is. Irodalomtörténeti jelentőségüket elsősorban az adja, hogy jelzik a pálya és a recepció eseményeit, felvillantják a költő kétségeit, csalódásait, betegségeit és külföldi utazásait, megmutatják lelki habitusát, érzékeltetik kapcsolathálózatát, s utalnak a magánélet fordulataira, személyes találkozásokra. Bepillantást engednek a személyiség és az érzelmi élet alakulásába, adatokkal szolgálnak a művek keletkezéstörténetéhez, megvilágítják az irodalmi idézetek változatos alkalmazását.[20] Tüskés Tibor Koch Valériához írt, jelenleg ismert egyetlen levele azért érdemel kiemelés, mert a költő első, kétnyelvű kötetének magyar nyelvű anyagát irodalomtörténeti távlatba helyezi, méltatja és értékeli, megjelöli a továbblépés lehetőségeit, s biztat a folytatásra. Tüskés Tiborné leveleinek visszatérő motívumai közé tartoznak a reflexiók levelezőtársa írásaira és ajándékaira, Koch Valéria könyvei kiadásának és terjesztésének kérdései, az életvezetési tanácsok, a megerősítés és biztatás, valamint az aggodás barátnőjének egészségi állapota, betegségei miatt. A levelezéshez kapcsolódó dokumentumok többek között tanúsítják Koch Valéria fényképezés iránti érzékenységét, s jelzik, aktívan művelte a grafika műfaját is.[21] A levelezés forrásul szolgálhat az értelmiségtörténet és a magánélet történetének kutatásához.

Az alábbi forrásközlés válogatást tartalmaz a jelenleg ismert százhuszonkét levél és azzal rokon forrástípus – képeslap, postai levelezőlap, üzenet – szövegéből. A sajtó alá rendezés során betűhívségre törekedtem. Az írásmód, a helyesírás és a központosítás egyéni sajátosságait, következetlenségeit megtartottam, a szokatlan írásmódra [!] hívja fel a figyelmet. Tüskés Tiborné írógéppel írt leveleiben az írógépen hiányzó hosszú ékezeteket pótoltam, az elütéseket javítottam. Az aláhúzásokat aláhúzással jelöltem. Az eredeti szövegben áthúzott szavakat < > közé, kiegészítéseimet []-be tettem. A személyes vonatkozású részeknél Koch Valéria családjának kérésére kihagyott részeket [...] jelzi. A lelőhelyekre vonatkozó adatokat, a levelek formai jellemzőit és a tárgyi magyarázatokat a jegyzetek tartalmazzák.

1.

Koch Valéria – Tüskés Tibornak[22]

Szederkény,[23] 1966. június 23.

Tanár úr,

még aznap van, de hálisten már nem sokáig. Fél 12 múlt, s ez elég idő fél kilenctől, hogy egy kissé lehiggadjak. Már nem vagyok olyan ingerült, mint az este, de épp ez a furcsa józanság az oka annak, hogy a tárgyilagos realitás miatt valóban úgy tudjam látni az esti helyzetet, ahogy volt, tehát sötéten. Nagyon bánt a dolog, főként azért, mert annyira szívvel-lélekkel készültem rá, s mert tudtam, hogy KI az, akit hívunk. Már hetekkel ezelőtt örültem az ígért látogatásának, s még a legvadabb álmaimban sem mertem volna elképzelni, hogy ez ilyen szerencsétlenül végződik. „Völgy nélkül nincs hegy” mondta Tanár úr. Ez igaz, csak nem mindegy, hol és mikor. Ez a „völgy” például nagyon rosszul sikerült. Ha a Tanár úrban nem lenne annyi lelkierő és élettapasztalat, a történetek[24] – azaz a nem történetek – után már régen azt hihetné, hogy gonosz játék volt az egész. Higgye el, engem kegyetlenebbül és váratlanabbul érintett ez a teljesen oktan passzivitás, hiszen itt élénk kulturális élet folyt elég neves előadókkal, az ifjúság pedig rendszeresen végighallgatta őket. Lehet, hogy már túl műveltnek hiszik magukat a „dolgozók”. De nem akarok gúnyolódni, elég az, hogy egy kicsit kiábrándultam belőlük (nem először), s kezdem legalább olyan sötét színnel festeni a „népet”, mint Madách a Tragédiában[25] (s ahogy jelenleg meg is érdemlik).

Azért keserű dolog, hogy a 20. században is Csokonait és Szilvesztert játszatnak az emberrel.[26] De hát a csalódások edzik az embert, talán túl keményen is, míg végül közömbös lesz minden iránt. Ennek ellenére legyünk optimisták, hisz az ilyen műfajú szemlélet és emberlátás nagyon hálás dolog, főleg ha hasznos is. De ezt a szintézist elég nehéz elérni, és manapság legalább érettségi kell hozzá. Én meg csak most leszek negyedik. – Elég fanyar a humorom, de éppen e fajta íze teszi, hogy hol szelídebben, hol lázadóbban, de valahogyan mindig el tudom viselni az életet. Jó ez a fanyarság, immúnissá tesz a „völgyekkel” szemben.

Szeptemberben ismét kihívom Tanár urat.[27] Addig is nyúzzom, nyaggatom és nevelem a népet, hogy ilyen többé ne forduljon elő.

Ezért vállalom a felelősséget.

Remélem, Tanár úr nem utasít vissza. Az borzalmas lenne, s a bizonyíték, hogy nem hisz nekem. Ezt pedig csak lelkileg hétrét görnyedve bírnám elviselni.

Ha lehet, próbálja könnyebben venni a történeteket, hisz merő félreértésből eredt valamennyi. S az ilyen keserű ízű emlék – a bemutatkozás – nem <lehet> szabad, hogy egész életében elkísérje.

Mindezt nagyon-nagyon remélve és teljes tisztelettel

Koch Valéria

Szederkény, 1966. június 23.

2.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak[28]

Budapest, 1976. október 8.

Bp. 76. okt. 8.

Tanárnőm,

küldöm hát a kért és ígért sorokat.[29] Versszerűség lett belőle, bár nem egészen ilyennek szántam. Ez tényleg csak vázlat, amit valamikor kereké kell formálni.[30] Talán sikerül is egyszer; elsősorban Németh László miatt lenne fontos.

Szeretettel várom szombaton, előtte pedig levélbeni vagy telefonos jelentkezését.

Hintsch most éppen az Égető Eszter tévéfilmre vitelén dolgozik.[31] Címe: Hintsch György, II. Bimbó út 22. Telefon: 155–364.

A viszontlátásig szeretettel köszöntöm

Koch Vali

Most tudtam meg: az Orsó utca[32] Pasaréten van, az pedig II. kerület. Szombati meg is keresem, melyik az.

3.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak[33]

Budapest, 1979. július 21.

Bp., 79. július 21.

Tanárnőm, drága,

hogyan telnek napjai? Gondolatban naponta Fenyvesen[34] vagyok – olyan felüdítő, erőt adó volt az a kis idő, amit abban a – sajnos és hála Isten! – kandallómeleg, esőszagú, nyugodt házban töltöttem. Tanárnő és a környezet mindig jól hat rám. Hadd köszönjem meg újra!

Még táppénzen vagyok, de zsúfolt így is minden napom. Kétnaponként az injekcióra-járás, aztán hát a napi munkák – főzőgetek magamnak és az elég gyakori vendégeimnek – pl. itt volt a Húgom, az útlevelet intézte; átutazó régi barátaim telefonálnak, jönnek-mennek; Szántó Jutka[35] barátnőm gyakorta meglátogat stb. Olvasok, Heideggert[36] gépelek, Nyíri Tamásnak[37] a fordítást,[38] zenét hallgatok, sokat és mindenfélét. És egyre több dolgom van, nem is tudom, mi lesz, ha újra kezdődik számomra a szerkesztőségi robot,[39] sajnos, valószínűleg már a jövő héten. Jobban érzem magam, de nem híztam semmit. És fáradékony vagyok továbbra is.

Nyíri Kristóf[40] elfogadta, sőt megdicsérte a Heidegger-szinopszist.[41] [...] A jövő hétre újabb munkát adott – ami találkozót jelent. De csak egy presszóban.

Sz. Béla[42] egyedül, nélkülem repült az NDK-ba, 4 napra. Itt volt nálam előtte és utána is. Hozott egy gyönyörű Mozart-lemezt. Örültünk egymásnak. [...]

A napokban írok Gábornak.[43] Vajon Szentendrén van-e, ki tudja? Tőle semmi hír.

A Pilinszky-portréverset[44] még folytattam, most kész és így jó. (Szerintem.) Küldöm Tanárnőnek, szeretettel. Berkes Erzsinek[45] nagyon tetszett. Kíváncsian várom Kalász Márton[46] véleményét. (A múlt vasárnapi Népszabadságban egy csodálatos Anna Ahmatova portréverse jelent meg. 8 ragyogó sor.)[47]

Még egy hétig egyedül leszek a lakásban. Jó a csönd. Az a néni, akivel esetleg eltartási szerződést köthetnék, a rokonaihoz utazott Kecskemétre. Még beszélni se tudtam vele. Nehéz ügy ez.

A júliusi Vigilia közli a Balczó-interjú első részét.[48] És Nyíri Tamásról is van szó, a levelező teológia-oktatás kapcsán.[49]

Tündéröl[50] mi hír? Most már hamarosan itthon lesz, tele élményekkel, tapasztalatokkal.[51]

Drága Tanárő, közelgő névnapjára sok napfényt kívánok, képletesen és konkrétan is. Szeretettel köszöntöm, sok-sok szeretettel.

És kérem, írjon. Már régóta kiválóan meg tudom fejteni kedves hieroglifáit!

A régi szeret<et>tel:

4.

Koch Valéria – Tüskés Tibornak[52]

Budapest, 1980. augusztus 27.

Bp. 1980. aug. 27.

Kedves Tanár Úr,

személyesen szerettem volna köszönteni születésnapján,[53] és beszélgetni lett volna jó. Ám zűrös az élet, nehezen jönnek össze a dolgok.

Fogadja hát utólagos, de érvényes jókívánságaimat: kívánok újabb félszáz termékeny esztendőt!

Bízom azért egy közeli beszélgetés lehetőségében is. Tanárnővel küldtem néhány verset: elolvasásra s esetleges közlésre, ha megérdemlik. Ebben szeretném segítségét kérni: Jelenkorra, Dunántúli Naplóra[54] gondolok, Somogyra netán. Lehetne róla szó?

Örölnék véleményének. Én elfogult vagyok, szeretem ezeket a verseket: aszályos hónapok után csörgedeztek elő, rózsaszínű muszáj-cikkek kiábrándultsága után. Nem tehetem, mert éhen halnék, de szeretném: csak verseket írni, jókat, amikben hiszek.

Köszöntöm szeretettel

5.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának^[55]

Pécs, 1981. november 6.

Valikám,

szerettem volna, ha a szép verse mielőbb az írójához ér, időm nem volt akkor levélírássra, ugye megbocsátja, hogy egy sor nélkül tettem postára.^[56] Gratulálok hozzá. Mivel ugyanazon az oldalon volt Tibornak is egy írása,^[57] nem tudtam az egész oldalt elküldeni, de megpróbálok szerezni, már szóltam gyerekeknek, s akkor egészében postára teszem.

Nem tudom, terhelhetem-e kérésemmel? A 75 éves évforduló kapcsán az iskolatörténeti kiállításba nekem is be kell mutatni, mit tett az irodalmi szakkör az elmúlt években.^[58] Hogy ne csak ismételése legyen a múltnak, arra gondoltam, friss anyaggal is ki kellene egészíteni. Ezt kínálja, hogy Illyés^[59] 82-ben lesz 80 éves, Babits^[60] pedig 40 éve halt meg. Ezt a két anyagot szeretném újak bemutatni. A volt kiállításokhoz a pesti Irodalmi Múzeum mindig készségesen segített, ezért is fordultam most is igazgatójához (változás történt a személyben, név szerint nem tudom ki ő)^[61] segítségéért már több mint egy hónapja, de semmi választ nem kaptam. Tudom, rossz emlékei vannak Németh László^[62] ügyben (az ágy alatt tartott kép stb.), vajon mégis kérhetem-e Valit, hogy telefonon vagy személyesen ha arra jár, hivatkozna a feladott levelemre, s megkérdezné-e, e két anyagban miben tudnának segíteni.^[63] Mindkettőjükéről nagyméretű arcképekre is feltétlen szükség lenne. Csak akkor kérem, ha nem okoz különösebb bonyodalmat. Persze telhetetlen vagyok, mint mindig. Illyés újabb drámáit a pécsi színház mutatta be, de minden anyagot szétszórtak, semmit nem tudtak adni. Tudom viszont, hogy a Madách Színház nagy sikerrel játssza a Sorsválasztókat.^[64] Én feltétlen írok az igazgatójának,^[65] kérem anyagban a segítségét, megtenné-e Vali, hogy – mondjuk egy hét múlva – telefonon érdeklődik, s elmenne érte, mivel nyilván ők a csomagolástól fáznak, s nekem sem mindegy, mennyire összehajtogatva ér ide. <Nyilván> Legcélszerűbb lenne egy dobozba beletéve küldeni, mert akkor a képek sarka nem sérül, a plakát se rongyolódik.

Valikám, ha nehézséget okoz, nem kértem semmit.

Nagyon sok szeretettel köszöntöm, s igen sajnálom, hogy soha nem tudunk összefutni.

Pécs, 81. nov. 6.

Tüskés Tiborné

6.

Tüskés Tibor – Koch Valériának[66]

Pécs, 1982. július 3.

Kedves Vali,

szívből köszönöm, köszönjük a ránk gondolást, én bontottam föl a küldeményt, „T. T.-né” a Balatonon van, majd a jövő héten viszem le a könyvet[67] Fenyvesre, hová – tudtommal – Magát személyesen is várja, de ennek meg az ő véleményének megírása is másik levélbe való. Tehát: amit én mondhatok. Alighanem valóságos nyelvi és költészettörténeti „csoda” ez a kétnyelvűség. A világirodalom talán ismer más példákat, s tudtommal nálunk, a Duna-Tisza táján Vitkovics Mihály[68] írt két nyelven verseket,[69] de ez valami nagyon mai és újkori „jelenség” – minden szépségével és drámájával, gazdagságával és fájdmával együtt. A német nyelvű verseket – hiába tanultam négy-öt évig a nyelvet – nem tudom, mint költészetet értékelni, de az a gyanúm, hogy abban a nyelvi anyagban talán még nagyobb „eredetiséggel” rendelkeznek, mint a magyar nyelvű szövegek a mai magyar lírához viszonyítva. Ezzel persze semmiféle (főként nem érték) különbséget nem akarok a versek között tenni. Főként a kötet második felét olvastam el figyelmesen, nagy élvezettel. A tíz év, ami a versek keletkezési idejét adja, nem látszik meg a szövegeken. A legkorábbiak is frissek, érettek, s a maiak is őrzik az ifjúság, a fiatal szem varázsát. Gazdag és változatos ez a líra: a félszáz vers az epe-grammáktól[70] a gyerekdalokig meg tud szólaltatni egy sor hangszínt, változatot. Mintha a tömör, esszenciális, lényegi (s talán a kelleténél is fogalmibb!) <...> lírához állna közel ez a költészet: Pilinszky,[71] Weöres,[72] a[z] impresszionista líra (pl. Anyóka a tavaszban) szellemujja egyaránt fölfedezhető, de ez természetesen nem baj. Mindenki tanul valakitől (s Koch Valéria éppenséggel a legjobbaktól), csak a dilettánsnak nincs apja – mondta valahol Borsos Miklós.[73] A legegységesebb talán a Szeretkező szavak ciklus,[74] de ez érthető is, itt a mag, az alap, a lírai „történet” – adott. A „hanyat[t] zuhant kövek”, a „zihálva felcsillognak”, a „kétségbeesés anygala” (mind egyetlen versben!)[75] féle kifejezéseknél gondolok szegény Jánosra.[76] Eredetiek, frissek, egyéniek viszont az efféle szóösszetételek[,] metaforák: szeretetaszály, türelemvirág, pernyemagány, s külön is megjelölném a kőbe vésendő Missa Solemnis-t.[77] <...> Meglepett (bár erre való hajlandóságát gyanítottam) néhány epigramma csípős, irónikus, telibetaláló élességű hangja: ez olyan egyéni szín, amit alighanem tovább kellene fejlesztenie. Szépségével, tömörségével, tiszta líraiságával tűnik ki a Torzók[78] és a kitűnő Chagall-portré,[79] s talán a kötet legszebb (egyik legszebb – legyünk szerények!) darabja, a Lábadozás.[80]

Mit mondhatnék még? Legyen ereje, elhivatottsága, kedve folytatni! Ez mindenekelőtt belső késztetés dolga, de azt is tudom, hogy a légkör, a fogadtatás se mindegy. A kiadó, a papír tábla stb. miatt ne legyen semmiféle aggodalma. Ez a kötet ugyanúgy a kritika figyelmére érdemes, mintha Párizsból érkezett volna. Éppen ezért most az újszülött miatti felelősség is ébredjen föl a költőben: kerüljön oda a könyv mindazon helyre, ahol érdemben foglalkoznak vele. Azt se mulassza el, hogy gyöngéden figyelmeztesse a szerkesztőket: írassanak róla kritikát. Akár rám hivatkozással juttasson példányt Fodor Andrásnak[81] (1065 Bp. Bajcsy-Zsilinszky u. 15/E.) és Rónay Lászlónak[82] (1025 Bp. Mandula u. 36.); Szederkényi Ervinnek[83] úgy kellene küldeni, hogy mindjárt jelezze esetleg annak nevét is, hogy ki írna szívesen a kötetéről a Jelenkor-ban[84] (levéve ezzel a szerkesztőség gondját a „szervezés” ügyében).[85]

Kedves Vali, még egyszer melegen köszönöm figyelmét, kedvességét. Szívből örülök a könyv megjelenésének. A gond, a felelősség, amit bizonyára most érez, erőt és kedvet adjon a folytatásra, a szárnyalásra. A bizalom, amit kér, megvan bennem, hiszem, hogy arra az ösvényre lel, amely ha keskeny is, de messze visz. Mert a keskeny utak vezetnek a legmesszebbre...

Sok szeretettel, kézzelírta:

82. júl. 3.

Tüskés Tibor

7.

Koch Valéria – Tüskés Tibornak[86]

Budapest, 1985. június 21.

Bp., 1985. jún. 21.

Kedves Tanár Úr,

ígéretemhez híven küldöm a Magyar Hírlapban anno megjelent anyagot.[87] Egyelőre képtelen vagyok másra, mert nem érdemes és nem lehet bizonyos objektív dolgokat megírni (ráadásul talán nincs is igazam). Néhány adalékot azért engedjen meg, inkább magánközlésnek szánom, de Tanár Úrra bízom, kell-e, lehet-e erről beszélni nyilvánosan, magyarul, publikus-e.

Szóval nem olyan rózsás ám a helyzet, 81-ben még én is optimistább voltam. 82-ben jelent meg első önálló kétnyelvű kötetecském.[88] Most 85-öt írunk. A Német Szövetség 90-ig terjedő munkatervébe nem vett bele, hogy újabb, második kötetet jelentessen meg tőlem. Itthon nincs más könyvpublikációs lehetőség németül. Kicsit keserű a szám íze, mert lenne anyagom, s most már szigorúan külön német ill. magyar nyelvű könyvhöz ragaszkodnék. Az értetlenség, az idegenkedés miatt. Senki se vállal igazán; a magyar irodalom számára német nemzetiségi költő vagyok, ami nem túl hízelgő, saját nemzetiségem meg renegátnak tart, aki a magyar irodalommal kokettál. A köztudat irtózik a nemszabályostól, a másság mindig kicsit idegesítő. Én mindig kétnyelvűnek vallottam magam; most, a berlini útam és estem alkalmából már így is propagáltak (mellékelek egy meghívót),[89] de nagyon csodálkozva és némi gyanakvó tisztelettel kezeltek. Mert kilógok a sorból. Osztrák és NSZK-beli író ismerőseim is kuriózumnak tartanak, inkább a szó jó értelmében, és biztogatnak, érdemes németül írnom, számukra is érdekes, amit és ahogy írok. Hát..., én mostanában leginkább két nyelven hallgatok. És gyerekeknek írok, magyarul. És fordítok. A regényemen kéne dolgozni, magyarul.[90] Még nem adom fel, csak kicsit belefáradtam. Pedig vannak sikerek is, látszólag, csak engem a dolog siker-része nem érdekel.

Kedves Tanár Úr, beszélgetni volna jó talán e dolgokról, bár, tudj' Isten, érdemes-e. Bizalmát köszönve köszöntöm:

Koch Vali

8.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak[91]

Budapest, 1991. április 24.

Bp., 1991. ápr. 24.

Tanárnőm,

végre újra Pesten vagyok és lábadozóban, még betegállományban. Februárban jöttem föl, Máriáék[92] hoztak el, utána rögtön kórházba kerültem, egy csodás doktornő kezébe, egy hónapig altatott, gyógyította a pécsiek[93] által félrekezelt egész szervezetemet: gyomorfekélyem volt, vérző; vészes vashiányom stb. Iszonyatos 10 hónap van mögöttem, csoda, hogy élek. Anyám[94] és Krisztina[95] váltják egymást nálam. Szombaton a barátaimnak (kb. 25 fő) ünnepi buli lesz. Levélben majd bővebben. Írjon! Köszönök mindent. Szeretettel:

K. Vali

9.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak[96]

Zürich, 1991. október 22.

Zürich, 91. okt. 22. kedd

Tanárnőm,

szíves üdvözetemet küldöm ebből a gyönyörű, dúsgazdag → méregdrága, izgalmas országból – bár még egy hónapig maradhatnék! A Bodeni-tó Mainau virágszigettel álomszerű, kicsit Balaton-nosztalgiam lett. A barokk volt kartauzi kolostorban csodás csend honolt, csak birkák bégettek, tehenek kolompoltak, friss zöld volt minden, finom ételeket ettem. Zürich a pompa városa, a szellemi izgalomé. Még Bern, Luzern 1-1 napra, aztán 30-án irány Bp. Sajnos! Írjon Pestre! Ugye, jól van? Isten áldja. Szeretettel:

K. Vali

[Utóirat] Sok érdekes, tartalmas embert ismertem meg![97]

10.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak[98]

Budapest, 1993. június 3.

Bp., 93. jún. 3.

Tanárnőm,

próbáltam telefonon elérni tegnap és ma, sikertelenül. Ugye, nincs semmi külön(ösebb) baj! Talán éppen tanított,[99] vagy sétált, vagy művelte a BIRTOKOT:[100] remélem, így volt/van. Pesten vagyok, nem utazom holnap Németországba: túl sok volt a kínzás a fogaimmal, elnyútt vagyok, alkalmatlan az utazásra és a felhőtlen „ünnepeltetésre”. [Majd szóban többet.] – Szegény kis Betti eltörte a karját, már több mint egy hete a pécsi gyermekklinikán sínylődik. – Szeretnék a jövő hét közepe táján Pécsre és Szederkénybe utazni: meglátogathatom röviden? Még próbálok addig telefonálni. Ha sikerülne Pécssett beszélgetnünk, kitalálhatnánk a nyárra egy jó kis haditervet, 1-2 kellemes nap erejéig. Jó? – Drága Tanárnőm,

ÉLET-ISKOLÁM egyik rendkívül fontos, meghatározó személyisége, Isten éltesse és tartsa meg még nagyon sokáig, töretlen hitben és derűvel mindenek ellenére, igenis! Szeretettel köszöntöm a Pedagógusnapon, és köszönöm, hogy van – volt – lesz – él – létezik!

Koch Vali

11.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának[101]

Pécs, 1993. július 8.

Drága Angyalom, július 6-án írt levelemben[102] tudatosan kerültem az említését is az elmúlt hónapok gyötrelmének, a telefonbeszélgetésünkör említett [ro]sszullétének, bizakodva abban, mindez a múltté, [!] nem kell rá emlékezni. S ma, 8-án kaptam Krisztina levelét a történetekről. Kérem, egy percet se szánjon az én leírt sirámaimnak, hanem minden erejével akarjon meggyógyulni, mert ugye azt tudja, mennyi embernek mily sokat jelent Vali. Meglátja, újjászületik az egész szervezete, ez a lappangó baj okozta a három évvel ezelőtti riadalmat is, de akkor csak felületén oldották meg a [g]ondot. Most végre nyakoncsípték, ennek örüljön, meg a sok szeretetnek, a megjelent versnek, annak, hogy várja az otthona.

Valikám, ha már otthon lesz és úgy gondolják, édesanyját fel tudom váltani néhány napra, hogy hazaugorhasson, a szederkényi dolgok felől is nyugodtan lehessen. Én ellátok mindent, nem beszélek sokat, nem zavarom, észrevétlenül leszek, hogy pihenhessen, erősödhessen.

A mellékelt Kegyelem[103] hamari megérkezésének reményében, Isten szeretetébe ajánlva köszöntöm meleg öleléssel

Pécs, 93. júl. 8.

Tanárnő

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak[104]

Budapest, 1993. július 15. és július 20.

Bp., 93. júl. 15. csüt.

Drága Tanárnőm,

köszönöm a leveleket, a verset és leginkább a megható segítségelajánlást. Nem akartam élni vele, mert tudom, milyen nehéz az élete, mennyire szereti a lakást Pécsen és nyugalmát sem szívesen rabolom (senkinek). De:

Drágám, ne ijedjen meg, elég, ha én megijedtem. A Jóisten nagyon nagy próbatételt küldött rám, szeretném végig (?) emberül állni, nem tudom, sikerülhet-e?

A műtét[105] „pazarul” jól sikerült, a seb szépen gyógyul, mintabeteg voltam. Aztán jött tegnap a hír: pozitív a szövettani eredmény. Igen, drága Tanárnőm. Namármost: Ha sikerült kivágnia a sebészemnek minden kórosat, akkor, remélem, megmaradok. Ezt a tervek szerint szept. végén endoszkópos vizsgálattal + mintavétellel ellenőrzik. Ha akkor találnak pozitív sejteket, újra kell műteni. És akkor Isten a megmondhatója, megmaradok-e, meddig és... Hát, ez van. Most higgadtan tudom szemlélni, reálisan a helyzetemet. De az éjszaka és a tudatalatti nagyon ijesztően tud hatni rám, van bennem félelem, és sajnos, joggal. (Elnézést, olyan magyartalanul fogalmazok! Még a szemem is gyenge, lehet, hogy szükségem van/lesz (lesz?) szemüvegre a műtét óta.)

Drága Tanárnőm! Lehet, hogy már kevés időnk lesz együtt. Lehet, hogy igaziból sikerülhet meggyógyulnom. Lehet. Fel van adva a lecke számomra. A keresztút első, alsó stációján állok még csak, az eddigi rémséges szenvedések és tapasztalások „csak” a bevezető, fel-/levezető szakasz voltak. Mivel minden bizonytalan, gondolom, szükségem van az időm szép és okos, emberi, tartalmas élésére.

A fenyegető rém elől nem menekülhetek: amit lehet, szeretném elintézni. És olyan emberekkel együtt lenni még, akiket szeretek és akik elfogadnak, akik összes zűrösségemet elnézik. Ezért esetleg kérhetem, hogy ha Anya elment, valamelyik nap a jövő héten, jöjjön fel hozzám pár napra, 1 hétre? Nem fogok nyafogni. Nagyon fegyelmezett vagyok, egyelőre. Jókat beszélgetnénk, eszegetnénk, sétálnánk kicsit.

Nagyon örülnék a jelenlétének. A háztartásom és a lakásom színvonala nagyon más, messze elmarad Tanárnőétől, de talán nem kérek emberfelettit. Gondoltam, ezt megírom, bár időpontot most még nem tudok mondani. Telefonálnék a házból vagy fülkéből vagy táviratot küldenék, ha kérhetem a konkrét segítséget. Anya hétfőn v. kedden v. szerdán menne haza, de ez bizonytalan, még ő sem tudja, és most nem is akar még itt hagyni, csak ha én már kérem rá. Nem könnyű egyik-másik helyzet, de igyekszem szeretettel és erős türelemmel jó lenni hozzá. Elég sokat beszélgetünk, valami szomorúsággal vegyes szeretettel hallgatom, mint a kisgyerek, úgy érzem magam néha. Ő is szelídebb. Próbálom mosolyra fakasztani. Nagyon megfáradt szegény, az élet terhei megviselték. Lassú lett, feledékeny, szórakozott. Nagyon szeretem az én drága kis hős anyámat. És miatta is próbálom elhitetni magammal,

hogyan élni fogok, hogy minden talán még újra jó lehet. Anyám belehalna, ha én meghalnék.

Krisztina Harkányban van, még kb. 2 héten át. Olyan hőiesen jött, ápolt, olyan túlzó féltéssel! Tegnap egy lapon megírtam neki, hogy a félt-rettegett eredmény „jött be”. Remélem, fel tudja dolgozni, és nem omlik össze! Regenerálnia kell!

Drágám, befejezem, fáradok. És jön István, megkérem, vigye el a levelet a postára. Ha még holnap megkapná, jó volna. Vagy csak hétfőn vajon?

Drágám, az Isten áldja és tartsa hitben, erőben, erős szeretetében! Köszönök mindent, amivel élni segít.

„én ámulok, hogy elmúlok”... – ez a József Attila-idézet^[106] a pillanatnyi lelkiállapotom tükörképe.

PS:

Máriáék még nem tudják az eredményt, most költözködnék az új lakásba-házba. Mária megint végtelenül sokat segített az első napokban, amíg ideje engedte. És ő is, mint mindenki, azt hiszi még, hogy csak egy nehéz, de végül is rutin műtéten vagyok túl. Sajnos, nem így van. Az utólagos szövettan még az operáló orvosokat is megdöbbenetette. Őszinték, mert ezt kértem.

Drágám, bocsásson meg, hogy nem vidám a levél. Isten áldja. Igyekszem telefonálni, ha tudok valamit. Írjon, kérem! És legyen hős, erős!

Szeretettel

Vali

[A belső boríték hátoldalán kézzel írva:]

júl. 20., kedd, 11h.

Drága Tanárnőm,

visszajött a levelem (én meg már választ vártam), biztos új postás van és nem tudja azonosítani, gondolom. A levélben írtak érvényesek. Drágám, várom válaszát. Anyám csütörtökön tervezte a hazautazást, de addig nem megy el, míg Tanárnőtől nem jön írás. Vigyázzon Magára! Én jól vagyok (ahogy lehetek.)

Isten áldja. Várom. Szeretettel:

Vali

Tüskés Tiborné – Koch Valériának[107]

Pécs, 1993. július 30.[108]

Drága Angyalom, a legnagyobb elismeréssel és örömmel tudok Valira gondolni, ahogy, amilyen akarattal, lelkiezővel csinálja a műtét utáni közvetlen heteket. Ez mutatja, hogy rendben van ott belül minden. <...> No, meg azt is, hogy klassz lány. – Nem virág nélküli otthonba érkeztem, három fehér bimbó várt Vali virágján. 19 órakor már itthon voltam, 21-re már a tetőn lógtak a kimosott ruhák, közben megtalálta a balatoni táj[109] a helyét az erkélyes szobában, ott van nagyobb fény. Köszönöm a sok ajándékot, forgatom az imádságos könyveket, szépek és lelket megindítóak az imák. – Kérem, a gyógyulás miatti örömben kedvesen tudjon elhárítani minden nem kívánt kellemetlenséget, hírt, látogatót, ne engedje ezeket közel a lelkéhez, mert fölkarcolják. Egyen sok-sok finomat, rendezgesse azokat az emlékeket, melyek kedvre derítik, s feltétlen menjen el Olaszországba. Nem szabad semmit elengedni maga mellett, ami örömet ad, mert [az][110] is gyógyít.

Meleg szeretettel ölelem

Pécs, 93. júl. 30.

Tanárnő

14.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának[111]

Pécs, 1993. december eleje

Drága Valikám,

mihelyt elolvassa ezt a nem didaktikusan gyógyító-tanító könyvet[112] a volt operáló mister, tudni fogja, a bicskát sutba dobhatja teljes felelősséggel, mert amit ő tehetett, megtette, a többire neki nincs, csak Hermes doktornak van hatalma, s ő is elvégezte a rá eső részt.

Köszönöm, hogy megosztotta velem a legbelsőbb titkokat, melyek Vali=Chiva=kis herceg=Hermes[113] egységéből kiolvashatók.

Milyen egyszerű, mennyire egyetlen lehetősége van annak, hogy a másikat boldoggá tegyük: elfogadni és szeretni olyannak, amilyen. Nem a szerelem lángolásában, hanem a már elfáradt szeretetben is.

Megrendített a könyv.

Millió öleléssel

Pécs, 93. dec.

Tanárnő

15.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak[114]

Leicester, 1994. április 19.[115]

Leicester, 19. 04. 1994

Drága Tanárnőm,

← ez egy (lopott)
(1) tulipánszirom.
FOR YOU![116]

[szív rajza] Vali

(2) Soxor csuklik? Emlegetjük! Röpködnek a short storyk Pécsről, Pestről, Amerikáról... A gyerekek helyesek-szelesek: gyerekek. Mint az április, mint ez a nagy sziget. Mint William Shakespeare[117] (és kicsi-Koch) stb. (Lényegtelen).

(3) Tovább íródik a Kis herceg → A RÓZSA VILÁGGÁ MENT.[118] – Ez van.

... TO BE, OR NOT TO BE?[119] ...

DON'T GIVE UP![120] (?)

„Az ember fáj a Földnek”[121] ...

V

16.

Tüskés Tiborné –Koch Valériának[122]

Pécs, 1994. szeptember 25.

Valikám, hiszem, ha a fájdalmat, veszteséget műbe lehet megformálni, enyhül a sajnás. Ezt az Új Emberben olvasott újabb versek[123] olvastán írom, melyeket örömmel küldtem Tündééknek is.

Vajon megvalósult-e Jelenits Úrral[124] a találkozás? Kérem, örüljön az új lelkiatya lehetőségének az ő személyében még akkor is, ha esetleg lényeges kérdésekben más a nézőpontja, mint Nyíri Tamásé. (Szennay András[125] írt róla a Vigiliában,[126] illetve az ő tiszteletére, rá emlékezve, vegye kézbe.)

Amikor [úg]y látszik, javul a szemem, újra kezdi. Most éppen ez utóbbiban van. Nincs valaki ukrán-csodadoktor, akiben meg lehetne bízni, aki nem kóklerkedve megnézné? Kérem, ha tud, segítsen, érdeklődjön meg az esetleges találkozás módját.

Köszönöm és meleg szeretettel ölelem

Pécs, 1994. szept. 25.

17.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak[127]

Budapest, 1994. október 14.

Bp., 94. okt. 14. péntek

Tanárnőm.

Üdv; ez egy müncheni beszélgetés magyarra fordított kivonata – hátha érdekli.

Lapja máig (péntek) nem jött meg. Holnap kéne repülnöm Berlinbe;[128] fáradt vagyok, torkom, fejem fáj. Meglátjuk. – Isten áldja, vigyázzon magára és / mint a szeme világára!

[szív rajza]: Vali

PS 1: Gyönyörűen nő a leander!
A muskátli is derék lány.
A pogácsa – sajnos – elfogyott.
Köszönöm.

PS 2: [...] békében elváltam telefonon: visszakértem a kulcsot és Nyírit; meg is küldte. A többi az ő viselkedésén múlik. És az én döntésemen.
Így jó.

[a bal felső sarokban ceruzával:] mellékelve: A teremburáját![129]

18.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának[130]

Pécs, 1994. november 26.

Valikám,

gyönyörűséges a meseregény[131] borítója, a betűtípus, a rajzok, s magam csak Parancs János[132] mondatát tudom idézni, annyira igaz: Fájdalmasan szép történet, méltó az eredeti mű szelleméhez.[133]

Nagyot dobbant a szívem, amikor kézbe vettem, újraolvastam, ez a művész csodája: a fájdalomból mások gyönyörködtetésére alkot, s milyen jó lenne, ha ezáltal a Rózsa-Chiva lelke is felszabadultan tudna örülni.

De az a dedikáció is mellbevágott: mi az hogy „még” meglevő.[134] Szeretet az olyan, ami elmúlik? Ugye nem.

Millió meleg öleléssel

Pécs, 94. nov. 26.

Tanárnő

Hol lehet megvásárolni a könyvet, mert szeretnék belőle ajándékozni.

19.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának[135]

Pécs, 1994. december 30.

Valikám,

Reisinger János[136] úr levele[137] mellé tegye oda Antal Emília[138] (igaz ember, értő irodalomtanár) sorait: „Koch Valéria könyvei csodálatos gyorsasággal megérkeztek. Természetesen magamat is megleptem. Sőt, az olvasással se vártam meg a téli szünetet. Igazi karácsonyi ajándéokra találtam benne. Biztos vagyok abban, azok is így gondolkodnak, akik kértek és megkapták. Ezt azért is írhatom, mert visszajelzést kaptam a gyerekektől.”

Drága Angyalom, millió öleléssel köszöntöm

Pécs, 94. dec. 30.

Tanárnő

20.

Tüskés Tiborné – Koch Valériának[139]

Pécs, 1995. május 25.

Drága Valikám,

itt tartom kezemben az Új Embert, benne a Rendhagyó köszöntést.[140] Amiről azt hittem, teljesen túlvagyok, mégse valóság: mert csak megeredtek a nem léte[ző] könnyeim is. Persze ez attól a meghatottságtól is van, hogy oly sok évtized után változatlanul érezhetem szeretetét. Ritka Ember Ön. Szabadon idézve: Szeretetébe mártva kifestette a fáradt, fakó lelkemet.[141]

Áldja meg az Isten, legyen mellette kegyelmével, hogy már egy kis boldogságot is kaphasson.

Szeretném, ha ez a lap már nem találná itthon, mert akkor tudom, az otthonában, a lelkében rendeződtek a dolgok, s nekivágott a nagy útnak. Isten kísérje.

Meleg szeretettel ölelem

Pécs, 95. május 25.

Tanárnő

21.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak[142]

Budapest, 1996. október 1.

Bp., 96. okt. 1.

Tanárnóm, köszönöm lapját.

Túl régen találkoztunk, túl sokat kéne mesélni, bár már szívesebben hallgatok, úgy egyáltalán. A külső világ és a benti bajok egyaránt indokolják ezt az alapállást. De hiszen ismeri saját életéből. Sajnos.

Jelenleg 10 napja küszködöm vészes vérszegénységgel (vashiány!) heveny, nagyon fájdalmas ér- és ízületi gyulladásal, kezem, lábam merev, rondán írok, mintha balta volna a kezemben, pardon. Az időfa-bemutatót[143] még fogcsikorgatva végigcsináltam a fájdalomtól, aztán összerogytam. Krisztina és Gabsa és Márta[144] tudja otthonról nagyjából, Anyámat nem szabad fölzaklatnom. Ő kis fáradtságról tud, s ez így helyes. – Pumpálnak belém vasat, gyulladásgátlókat, vitaminokat intravénásan – megint robbantgatnak szét az ereim. De csak ez hatásos, túlzottan lemerült „az akku”. Már egy hónapja szinte nem írok semmit, nem megy. Volt (és lesz?) velem egy-két interjú, Gállos Orsi is írt végre pár kedves szót a Naplóban.[145]

Sorra mondom le a rendezvényeket, s nem csak az egészség miatt. Bár most ez domináns. – Fölkelnem sem nagyon szabadna, de magad uram... Nincs Mária,[146] s főleg nincs Tanárnő. Néha egy-egy ismerős kisegít ezzel-azzal. Keserves.

Ausztria és Berlin,[147] Lipcse csak novemberben vár. Vajon rendbe jövök-e addig? Parancs Jánost tüdődaganattal műtötték, örület! Xéniának[148] 10 napos a fia, még nem láttam. – Tünde csak Bálintot hozta, de eljött. Ő sem az ANYJA... Aggódok, írjon. Telefonon nem tudom elérni.

Szomorú szeretettel:

K. V.

22.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak[149]

Budapest, 1997. január 30.

Bp., 97. jan. 30.

Tanárnőm,

annyi minden gyülemlett föl, hogy arról csak beszélgetni lehetne talán, hosszan, vagy mélyen hallgatni.

Most egy köztes életjeladásra vállalkozom; röviden.

A telefonja vagy rossz, vagy nem veszi föl – néha mondtam volna egy-két szót, de nem volt kinek. Sajnálom.

Mellékelem a karácsonyi kazettát, ki tudja, mikor találkozunk. Az ajándéknak ez csak egy része, a többi Szederkényben maradt. Talán egyszer, szebb időben...

A „boldog új év” számomra jan. 2-án rettenetes vesegörccsel kezdődött, iszonyatos szenvedés, orvosi beavatkozás után megszülettem a bökös kis követ. Aztán leterített, meggörnyesztett a lumbágó: a jógi Péter 2 héten át járt hozzám, ráncigált, becsípődés és gyulladás egyaránt volt / van. Kígyóméreggel kenegetem.

És közben sok rossz hír, rossz levegő, rossz ember, rossz emlék, köd, szmog, síkosság, csontig hatoló hideg. Ne rójon meg, mégis élek, mégis dolgozom. Csak holtfáradt vagyok, szomorú és üres. Mint a világ. Már nem tervezek semmit, nincsenek vágyaim.

Aztán majd meglátjuk, mi lesz, ha mégis fölolvad a jég...

Csak remélni tudom, hogy jól, tűrhetően van. Kérem, lapon ne írjon semmi személyeset, furcsa postásunk lett. Köszönöm, ha ír. S ha néha fölvenné a telefont.

Szeretettel:

K. Vali

-

23.

Koch Valéria – Tüskés Tibornénak[150]

Budapest, 1997. december 16.

Bp., 1997. dec. 16. délután

Drága Tanárnőm,

a kezébe szerettem volna adni ezt a könyvet karácsonykor, de minden újra roppant kérdésessé vált. Tegnap (a rengeteg és őrlítő hasi fájdalmaim miatt) a protekciós-SOS-CT vizsgálat eredménye rosszindulatú méhdaganatra utalt. –

Pénteken tovább vizsgálnak a Kút völgyében. Sok jó nem várható, hogy optimistán fejezzem ki magam.

Fekszem, kínlódom, görcsökkel, hányingerrel, alvás nélkül. Nem tudom, mit mondjak az otthoniaknak. Anyám nem tudja elviselni a rossz híreket, a többiek se igen. Már én sem.

Eladtam a lakásomat – lehet, hogy már nem is kell másik? Szerettem volna karácsonykor vidám beszélgetést folytatni Tanárnővel, örülni a gyerekeknek, szánkózni a havas domboldalon, hm..., hát ez igencsak kérdéses.

Alig tudok enni vmít (rizs, zabkása, krumpli), s alig van, akire kicsit is számíthatok, hogy egy levest főzzön pl. Nagyon fázom, és ágyba parancsoltak. Kérem a Jóistent, ne hagyjon el – bennünket.

Legyen jól, drága Tanárnőm. Fogalmam sincs, mi jön még. Küldök még egy könyvet, talán azt lehetne megmutatni a könyvesboltokban, hátha rendelnek, mert az igazgató többnyire részeg, szerintem semmit se csinál, én meg nem tudok most. – De csak ha nem megterhelő.

Jaj, sajnós Anyám éppen telefonált, nagyjából mondtam, mi a gyanú. Sírt. Én is. Kértem, imádkozzunk együtt és utána nevéssen. Ó, mért kellett hívnia, pont most, faggatott, mikor jövök, stb. És köszöni Tanárnő szép levelét,^[151] rajongva mondta... Jaj, Istenem!

Drágám, elköszönök, bőgnöm kell és imádkozom. Talán kicsit enni is tudok utána.

Valaki majd föladja a csomagot, nem tudom, ki és mikor. Elnézést.

Isten áldja!

Szeretettel:

Vali

A kiadó címe:

Orpheusz Kiadó

Deák László ügyvezető igazg.

1136 Bp., Hollán Ernő u. 30.

Tel: 340-51-87

[1] Zuversicht – Bizalom (Budapest, Lehrbuchverlag/Tankönyvkiadó, 1982); Sub rosa. Gedichte/Versek (Pécs, 1989); Wandlung. Gedichte (Budapest, VUdAK, 1993); Az időfa. Gyerekversek 1967–1996 (Budapest, 1996); Kiolvashatatlan. Válogatott és új versek / 1997 (Budapest, Orpheusz Kiadó, 1997); A herceg és a rózsza. Meseregény (Budapest, 1994). – Hálásan köszönöm Wolfart-Stang Mária, Dr. Erb Maria, Geibl József, Komáromi Csaba, Buda Attila és Tüskés Anna kutatásban, a másolatok elkészítésében és rendelkezésre bocsátásában, valamint a tárgyi vonatkozások azonosításában nyújtott szíves segítségét. Köszönöm Koch Valéria jogutódainak és Reisinger Jánosnak a hozzájárulást a levelek közléséhez.

[2] Stiefkind der Sprache. Ausgewählte Werke. Zweite Auflage. Budapest, VUdAK, 2008 (Veröffentlichungen des Verbandes Ungarndeutscher Autoren und Künstler, Reihe Literatur, Bd. 12; 1. kiadás: 1999).

[3] Ld. pl. Koch Valéria: Ellenségek múlt időben. Max Walter Schulz: Der Soldat und die Frau. (A katona és az asszony). Mitteldeutscher Verlag, Halle–Leipzig. Nagyvilág, 26 (1981), 3, 457.

[4] Maria Erb: Koch übersetzt, Koch – übersetzt = In memoriam Valeria Koch, die es hätte geben können. Hrsg. von Maria Erb – Maria Wolfart, Budapest, Verband Ungarndeutscher Autoren und Künstler, 2019, 144–165.

[5] Néhány német nyelvű versének magyar fordítása: A gyermekkor üveggolyója; Levél a világ nagy öreg uraihoz; Szomorú keringő; Szerelem a kávéházban; Szenvedély ellenállhatatlanul; Ki vagy; Elégia; Ungarndeutsch. Napút 10 (2008), 5 (július), 9–12, első borítóbelső. Ember Mária és Erdi Gabriella, továbbá Vincze Ferenc fordításai.

[6] Ld. pl. Drescher J. Attila: Magyar–német időfa. Koch Valéria költészetéről. Napút, 1999. április 1. (1 évf., 3. szám); Tornai József: A nádszáltól Johannáig (Koch Valéria: A kiolvashatatlan) = Uő.: Villámsújtotta kor. XX. századi próza és vers. Kisesszék. Budapest, Gondolat, 2005, 94–96; Rita Pável: Entwicklungsgeschichtliche Erwägungen zur ungarndeutschen Literatur – mit besonderer Rücksicht auf die zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts. Dissz., ELTE BTK, Budapest, 2006; Heilmann József: Egy kétnyelvű költőnő dilemmái = Uő.: Sorsképek az irodalom tükrében. Tanulmányok, műelemzések a nemzetiségi-kisebbségi sorsról. Szekszárd, Garay János Gimnázium Centenárium Alapítványa, 2006, 87–114; Eszter Proszts: Zur interdiskursiven Konstruktion ungarndeutscher Identität in der ungarndeutschen Gegenwartsliteratur. Würzburg, Königshausen & Neumann, 2007; Bechtel Helmut Herman: A kitaszítotttság artikulációja egy nyelvek közötti térben. Valeria Koch A nyelv mostohagyermek címmű versének értelmezési tartományai. PAD Irodalmi és Művészeti Szemle 2010/1, 13–25; Uő.: Die Repräsentationen des Fremden in der ungarndeutschen Gegenwartsliteratur. PhD-Diss. Universität Fünfkirchen Philosophische Fakultät, Pécs, 2017, 97–98.

[7] Angela Korb: „Zu Hause im Wort”. Neue Zeitung, 57 (2013), Nr. 10, 1, 6.

[8] Varga Zoltán: „In memoriam / Valeria Koch, / die es hätte geben können.” Egy kétnyelvű költőnő életművének feldolgozása halálának 15. évfordulója alkalmából. Acta Szegediensia Collegii de Rolando Eötvös Nominati: Eötvözet, 2 (2013), 6–20.

[9] In memoriam Valeria Koch, i. m. A kötet cím forrása Koch Valéria In memoriam c. verse. Ld. Zuversicht – Bizalom, i. m., 63.

[10] A Magyarországi Németek Kulturális és Információs Központja és Könyvtára, Koch Valéria hagyatéka (a továbbiakban: Koch Valéria hagyatéka).

[11] In memoriam Valeria Koch, i. m., 282–287.

[12] Wolfart-Stang Mária: Tanárnő = Rendhagyó köszöntés Tüskés Tibornénak. Dedikált írások, emlékezések, dokumentumok, összeáll., szerk. Tüskés Anna, Tüskés Tünde, Tüskés Gábor, Budapest, 2019 [kézirat gyanánt], 70–74.

[13] A vers a következő évben megjelent a Dunántúli Napló Vasárnapi Napló c. mellékletének József Attila összeállításában (1967. december 3., [2. l.]), J. Koch Valéria név alatt, s a költő „Requiem” címmel a keletkezés után harmincegy évvel felvette azt gyűjteményes magyar nyelvű kötetébe. Kiolvashatatlan, i. m., 7–8. A „J.” betű lehetséges magyarázata, hogy Koch Valéria második keresztnéve *Johanna*, ill. *Janka* volt; Szent Johanna (Jeanne d’Arc) alakja később visszatérően foglalkoztatta, s önálló versciklus címadója lett. Maria Erb: Name – nur „Schall und Rauch” oder Nomen est omen? Zu Vita und Werk von Valeria Koch. In memoriam Valeria Koch, i. m. 71–73, 76–77; Kiolvashatatlan, i. m., 77–84.

[14] A vers első megjelenése nyomtatásban: Vigilia, 45 (1980), 6, 380. Kötetbeli megjelenése: Zuversicht – Bizalom, i. m., 119. Gépiratának képe közölve: Maria Erb: „Diese Stadt nimmt mich nicht auf”. In memoriam Valeria Koch, i. m., 109.

[15] Ld. Zuversicht – Bizalom, i. m., 89.

[16] Ld. Zuversicht – Bizalom, i. m., 91.

[17] vk (Valeria Koch): Wiedersehen nach zehn Jahren. Das Treffen einstiger Leöwey-Gymnasiasten. Neue Zeitung 21, Nr. 25, 24. Juni 1977, 6.

[18] Megjelent: Új Ember, 1992. ápr. 12. Az írás újságkivágásként az 1992. április 14-ei levél feltételezett melléklete, ld. a hozzá tartozó. jegyzetet. Kötetben: Kiolvashatatlan, i. m., 89–90.

[19] Édesanyám révén személyesen ismertem Koch Valériát, aki a 70-es évek végén, 80-as évek elején többször segített első német nyelvű szaktanulmányaim nyelvi, stiláris javításában. Három dedikált kötetet kaptam tőle: Tiefe Wurzeln. Eine ungarndeutsche Anthologie. Ausgewählt und zusammengestellt von Erika Áts. Budapest, Literarische Sektion des Demokratischen Verbandes der Deutschen in Ungarn, 1974, dedikáció kartonlapon: A Tüskés-családnak, különös tekintettel a német nyelvet értő és szerető Gábornak sok-sok szeretettel Koch Vali Bp. 75. febr. 22., a könyvben újságkivágás Valeria Koch: Bekenntnisse eines Birkenbaumes (Neue Zeitung, 2. Dezember 1977, 4.) c. elbeszélésével; Bekenntnisse – Erkenntnisse (Ungarndeutsche Anthologie). Ausgewählt und zusammengestellt von Béla Szende, Budapest, Lehrbuchverlag, 1979, dedikáció a címlapon: Tüskés Gábornak barátsággal, szeretettel Koch Vali Bp. 1980. márc. 23.; Valeria Koch / Koch Valéria: Zuversicht – Bizalom, i. m., dedikáció a címlapon: Knapp Évának és Tüskés Gábornak baráti szeretettel Koch Valéria Bp., 82. aug. 5.

[20] Koch Valéria egy 1980-ban ajándékba kapott öröknaptárba (Immerwährender Kalender) idézeteket gyűjtött, s az idézetek egy részét baráti köréhez tartozó személyek nevéhez kapcsolta. Az utolsó, bejegyzéseket tartalmazó oldalon „Tanárnő” megjegyzéssel a következő idézet olvasható: „In einem Lächeln kann ein Herz leuchten. (S. Sauerländer)”. [A szív egy mosolyban is ragyoghat.] Koch Valéria hagyatéka. Az idézet feltételezhető forrása: Siegfried Sauerländer: Zum Innehalten. Sentenzen, Aphorismen, Gnomen, Maximen. Frankfurt (Main), R. G. Fischer, 1993. Az adatot Erb Mariának köszönöm.

[21] Koch Valéria újságíróként sajátította el a fényképezés technikáját, a beállításokat néha maga rendezte, hagyatékában több száz felvétele található. A képfeliratok egy része irodalmi utalásokat tartalmaz. Az 1970-es évektől műkedvelő szinten festett és rajzolt, képverseket készített, A herceg és a rózsza c. kötetének illusztrációit részben ő készítette, néhány gyerekversét maga illusztrálta. A hagyatékban számos vázlatfüzete maradt fenn. In memoriam Valeria Koch, i. m., 134–141.

[22] Kézzel, tollal írt levél, négy számozott lapon, borítékban. Címzés: Tüskés Tibor. Petőfi Irodalmi Múzeum, Tüskés Tibor hagyatéka, Tüskés Tibornak írt levelek.

[23] Koch Valéria szülőfaluja (Baranya megye).

[24] A levél további részéből következtethetően Koch Valéria író-olvasó találkozára hívta meg Tüskés Tibort Szederkénybe, de a várt érdeklődés elmaradt. Ebben közrejátszhatott az is, hogy június 23-a csütörtökre esett, azaz munkanap volt. A Dunántúli Napló 1966. június 19–26. közti számaiban nincs híradás a rendezvényről.

[25] Madách Imre: Az ember tragédiája (1863).

[26] Utalás Csokonai Vitéz Mihály műveinek korabeli fogadtatására és Petőfi Sándor Az apostol (1848). c. elbeszélő költeményének hőisére.

[27] A tervezett meghívásról adat nem áll rendelkezésre.

[28] Kézzel, tollal írt levél, boríték nélkül. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[29] A jelzett melléklet hiányzik, mely minden valószínűség szerint Koch Valéria Portrévázlat Németh Lászlóról c. versének kézírata volt. A vers Tüskés Tiborné felkérésére készült, a Németh László születésének 75. évfordulója alkalmából 1976. november 22–23-án a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban tartott megemlékezésre. Első megjelenése: Németh László emlékére. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakkörének összeállítása, 1976. november, felelős szerk. Tüskés Tiborné, 7.

[30] Az 1976-ban megjelent szöveg betű szerint megegyezik a Zuversicht / Bizalom (1982) c. kötetben megjelent változattal, egy tördelési különbséggel: az első * utáni részt az 1976-os változatban három sorban (Mosolyában / koravén anygalkák / zenélnek.), az 1982-es változatban egy sorban tördelték.

[31] Németh László: Égető Eszter, tévéfilm, a forgatókönyvet írta, rendezte Hintsch György, bemutató: 1989.

[32] Németh Lászlóék, majd özv. Németh Lászlóné lakása az Orsó utcában volt.

[33] Írógéppel írt levél másolati példánya, boríték és aláírás nélkül, normál vastagságú papír két oldalán. Koch Valéria hagyatéka.

[34] Balatonfenyves.

[35] Szántó Judit (?–?), újságíró, műfordító, Koch Valéria szegedi egyetemi évfolyamtársa.

[36] Martin Heidegger (1889–1976), filozófus.

[37] Nyíri Tamás (1920–1994) katolikus teológus, filozófus, a budapesti Hittudományi Akadémia tanára.

[38] Koch Valéria Heidegger-fordításainak egy része a Vigilia c. folyóiratban jelent meg.

[39] 1973–1981 között Koch Valéria a Neue Zeitung munkatársa volt.

[40] Nyíri Kristóf (*1944), filozófus, egyetemi tanár.

[41] Koch Valéria Martin Heidegger és a létmegértés útjai c. disszertációjával 1989-ben doktorált az Eötvös Loránd tudományegyetemen. Az értekezés opponensei Munkácsy Gyula és Nyíri Kristóf voltak.

[42] Dr. Szende Béla (1936–2011), gimnáziumi tanár, tanszékvezető docens, német nemzetiségi politikus. Vö. Béla Szende (Hg.): Jahresringe. Ungarndeutsche Anthologie. Budapest, Tankönyvkiadó, 1984; Béla Szende: Valeria Kochs Schaffen kritisch-analytisch verinnerlichen. Signale, Neue-Zeitung-Beilage für Literatur und Kunst, 24. April 1999, 1–3. Újraközölve: In memoriam Valeria Koch, i. m., 244–247.

[43] Tüskés Gábor (*1955), irodalomtörténész.

[44] Koch Valéria: Izzó angyal, menthetetlen (P. J.) c. verse. Kötetben megjelent: Zuversicht – Bízalom, i. m., 120. Koch Valéria németre fordította Pilinszky több versét, 1974-ben két levelet írt a költőnek. Erb: Koch übersetzt, i. m., 148–149.

[45] Berkes Erzsébet (1940–2002), újságíró, kritikus, dramaturg.

[46] Kalász Márton (*1934), költő, író, műfordító. Kalász Márton magyarra fordította Koch Valéria néhány német nyelvű versét: In memoriam Rilke; Gyerekkor (Kindheit); Téli nád (Winterrohr). Magyar Nemzet, 1983. augusztus 6. 13. „A magyarországi németek irodalmából” c. összeállításban. A három versfordítás kötetben: Útban a csönd felé. Magyarországi német költők, írók magyar nyelven. Vál., utószó Szende Béla, szerk. Gyurok János. Pécs, Baranya Megyei Művelődési Központ, 1988, 56–58.

[47] Kalász Márton: Anna Ahmatova. Népszabadság, 1979. július 15., 13.

[48] Fodor Ilona: Négyszemközt Balczó Andrással (I.). Vigilia, 44 (1979), 476–486.

[49] Síki Géza [Rónay György]: Levelezők a teológián. Vigilia, 44 (1979), 459–466.

[50] Tüskés Tünde (*1959), középiskolai tanár, Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné Szemes Anna lánya.

[51] Tüskés Tünde 1979. augusztus 21-én tért vissza Angliából Budapestre. Fodor András és Tüskés Tibor levelezése III. 1977–1997. S. a. r., jegyz. Tüskés Tibor. Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2010, 98.

[52] Kézzel, tollal írt levél, borítékban. Feladó: Koch Valéria, Budapest, Tétényi út 34/b. 1115. Címzés: Tüskés Tibor írónak, Pécs, Surányi M. u. 25. 7625. Petőfi Irodalmi Múzeum, Tüskés Tibor hagyatéka, Tüskés Tibornak írt levelek. Koch Valéria 1973–1982 között lakott a Tétényi úti lakásban albérletben.

[53] Tüskés Tibor 1980. augusztus 11-én ünnepelte 50. születésnapját.

[54] Ld. Koch Valéria: Jó hír. Dunántúli Napló, 1980. november 16., [9].

[55] Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, borítékban, az első oldalon Koch Valéria rájegyzéseivel és aláhúásaival. Feladó: Tüskés Tiborné, 7625 Pécs, Surányi 25. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Tétényi út 34/B, 1115. Koch Valéria hagyatéka.

[56] Koch Valéria: Emlékezés Pécsre. Dunántúli Napló, 1981. november 1., 9.

[57] Tüskés Tibor: Kora őszi fények a Bácskában. Dunántúli Napló, 1981. november 1., 9.

[58] Ld. Tüskés Tiborné: Az értéket továbbadni. A magyar irodalmi szakkör munkájáról, = A pécsi Leőwey Klára Gimnázium 75 éve, szerk. Dr. Nagy Gyuláné, Pécs, Leőwey Klára Gimnázium, 1981, 70–74.

[59] Illyés Gyula (1902–1983), költő, író, műfordító.

[60] Babits Mihály (1883–1941). költő, író, műfordító, irodalomtörténész.

[61] A zárójeles megjegyzés fölé Koch Valéria kézzel beírta: „Raffai Sarolta főig.”.

[62] Németh László (1901–1975), író, műfordító.

[63] A lap felső szélén Koch Valéria kézírásával: „P. Ir. Múz.: * 173-611 / 173-450 / 173-786”.

[64] Illyés Gyula: Sorsválasztók c. drámáját 1981. szeptember 20-án mutatta be a budapesti Madách Színház.

[65] Koch Valéria kézírásával a lap felső szélén jobbra: „M. Sz.: 222-874 műv. titk.” áthúzva, alatta: „222-009 gazd. ig.” A lap felső szélén balra: „Dr. Lázár György / 222-009”, mellette áthúzva: „222-874 / ügyv. ig.”

[66] Írógéppel írt, kézzel javított és aláírt levél, borítékban. Feladó: Tüskés Tibor, 7625 Pécs, Surányi u. 25. Címzés: Koch Valéria költő, Budapest, Tétényi u. 34/b, 1115. Koch Valéria hagyatéka.

[67] Utalás Koch Valéria: Zuversicht – Bizalom c. első, kétnyelvű kötetére.

[68] Vitkovics Mihály (1778–1829), költő, író, műfordító, mecénás.

[69] Az 1920-as évek első felében Illyés Gyula kísérletezett francia nyelvű versek írásával Párizsban.

[70] Utalás az Epe-grammák c., 1980-as datálású versre. Zuversicht – Bizalom, i. m., 76–77.

[71] Pilinszky János (1921–1981), költő, író.

[72] Weöres Sándor (1913–1989), költő, író, műfordító.

[73] Borsos Miklós (1906–1990), szobrász, éremművész, grafikus.

[74] Zuversicht – Bizalom, i. m., 95–106.

[75] Utalás a Ma sincs c., 1971-es datálású versre. Zuversicht – Bizalom, i. m., 69.

[76] Pilinszky Jánosra.

[77] Zuversicht – Bizalom, i. m., 81.

[78] I. m., 83.

[79] Hommage à Chagall, i. m., 90.

[80] I. m., 92.

[81] Fodor András (1929–1997), költő, író, műfordító. Tüskés Tibor 1982. szeptember 29-én Fodor Andrásnak írt levelében megemlíti Koch Valéria első, kétnyelvű kötetét. Fodor András és Tüskés Tibor levelezése III., i. m., 175. A kötetre vonatkozó további utalások: uo., 179–180. 1983-ban Fodor András megkísérelt közbenjárni Koch Valéria Móricz Zsigmond Ösztöndíjának ügyében, eredménytelenül. Uo., 182, 184.

[82] Rónay László (1937–2018), író, irodalomtörténész, szerkesztő, kritikus.

[83] Szederkényi Ervin (1934–1987), szerkesztő, irodalomtörténész.

[84] Jelenkor (1958–) c. irodalmi és művészeti folyóirat. Főszerkesztője 1960–1964 között Tüskés Tibor, 1964–1987 között Szederkényi Ervin.

[85] A kötetről és a kötet kapcsán megjelent írások: Zelei Miklós: Zuversicht – Bizalom. Költő a kétnyelvűségről. [Interjú] Magyar Hírlap, 1982. július 20. 6.; (R. L.): Koch Valéria: Zuversicht – Bizalom. Új Ember, 1982. szeptember 12. [4].; Tripolszky László: Meríteni az örökségből és hozzátenni a magunkét. Beszélgetés Koch Valériával kétnyelvűségről, életéről, a hazai német nyelvű irodalomról. Népszabadság, 1982. november 20. 15.

[86] Géppel írt, kézzel javított, aláírt levél, géppel címzett borítékban. Feladó: Koch Valéria, Budapest VI., Felsőerdősor 5. I. 9. 1068. Címzés: Tüskés Tibor, Pécs, Surányi M. u. 25. 7625. Petőfi Irodalmi Múzeum, Tüskés Tibor hagyatéka, Tüskés Tibornak írt levelek. Koch Valéria

1982-től lakott a felsőerdősi lakásban eltartási szerződéssel, 1987-től bérlőként, a 90-es évek közepétől tulajdonosként. Maria Erb: „Diese Stadt nimmt mich nicht auf” = In memoriam Valeria Koch, i. m., 80–143, itt: 86.

[87] A levél egyik melléklete kivágott újságcikk: Koch Valéria: A kétnyelvű költészet kísérlete. Magyar Hírlap, 1981. augusztus 30. 8. (A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem nyelvi intézetének tudományos konferenciáján elhangzott előadás rövidített változata.)

[88] Zuversicht / Bizalom, i. m. (A Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének publikációja)

[89] A levél másik melléklete a berlini Haus der Ungarischen Kultur nyomtatott meghívója: „Literaturabend mit der zweisprachigen Dichterin Valeria Koch am Mittwoch, dem 5. Juni 1985, 19 Uhr. Einleitende Worte und Gesprächsleitung: Dr. János Szabo, Dozent an der Eötvös-Loránd-Universität Budapest”.

[90] Koch Valéria önéletrajzi elemekből is építkező, német nyelvű befejezetlen regénykézirata a hagyatékban: Und verletz't zuletzt (1993). Maria Erb: Name – „Nur Schall und Rauch” oder Nomen est omen? = In memoriam Valeria Koch. i. m., 34–79, itt: 52–58. Az önéletrajzi ihletésű regényt Koch Valéria eredetileg magyar nyelven tervezte írni, a 90-es évek elején döntött a német mellett. A hagyatékban két bővebb szinopszis található. Wolfart-Stang Mária és Erb Maria szíves közlése.

[91] Kézzel írt budapesti képeslap (Milleniumi emlékmű részlet). Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi u. 25, 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[92] Wolfart Jánosné Stang Mária, Koch Valéria osztálytársa a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban.

[93] Koch Valériát több alkalommal kezelték kórházban ebben az évben Pécsen.

[94] Koch Leóné Metzing Regina (1927–2010).

[95] Koch Valéria édesapjának (Koch Leó [1923–1981]) húga, Valéria nagynénje: Koch Krisztina (1933–2018).

[96] Kézzel írt képes levelezőlap (Zürich). Címzés: T. c. Szemes Anna tanárnőnek, Surányi M. u. 25., H-7625 Pécs, Ungarn. Par avion/Luftpost. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[97] Függőlegesen a lap szélére írva.

[98] Kézzel írt kartonlap címzett borítékban, a lap hátoldalára ragasztva sokszorosított fénykép, tájban két lovassal, mellette idézet („Ahová az értelem nem hatol be, az érzés eljut. Szent Bonaventura”). Feladó: Koch Valéria, 1068 Bp., Felsőerdősor 5. Címzés: T. c. Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. 7625. Expressz levél. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[99] 1988-ban történt nyugdíjazását követően Tüskés Tiborné több éven át tanított a pécsi Hittudományi Főiskolán, s magántanítványai is voltak.

[100] A Bálics-tető dűlő 11. szám alatti mecseki ingatlant Tüskés Tiborné 1990-ben vásárolta.

[101] Írógéppel írt, kézzel aláírt kartonlap, boríték nélkül. Koch Valéria hagyatéka.

[102] Utalás Tüskés Tiborné jelenleg ismeretlen levelére.

[103] A melléklet hiányzik.

[104] Kézzel írt levél kettős borítékban. A belső boríték két szélé behajtvva. Feladó: Koch Valéria, 1068 Bp., Felsőerdősor 5. Címzés: Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25., 7615. Expressz levél. A boríték előoldalán ráragasztott kézbesítési előjegyzés: [„A címzett]

ismeretlen 93. 07. 16.” és „Vissza / retour” bélyegző. A külső borítékon: Feladó: Koch Valéria, 1068 Budapest, Felsőerdősor 5. Címzés: T.c. Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. A külső boríték előoldalán Tüskés Tiborné rájegyzései a tervezett utazás időpontjaival. Expressz levél. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[105] Súlyos állapotban végzett gyomoroperáció.

[106] József Attila: [Töredékek].

[107] Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

[108] A postabélyegző kelte: 1993. VII. 29.

[109] Koch Valéria Viharos Balaton c., Tüskés Tibornénak ajándékozott grafikája. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[110] Tüskés Tiborné leveleinek, lapjainak egy részét az iratrendezőbe helyezés során Koch Valéria más iratokhoz hasonlóan két helyen átlukasztotta, ami néha egy-két betű eltűnését vonta maga után.

[111] Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. Hátoldalán Koch Valéria kézírásával: „Tanárnő / '93. dec.” Koch Valéria hagyatéka.

[112] Itt és a levél további részében utalások A herceg és a rózsza (1994) I. (A kis herceg gyógyít, 1993) c. részének kéziratban történt olvasására.

[113] Chiva, Hermes: a meseregény alakjai.

[114] Kézzel írt félbehajtott, előlapján dombornyomású üdvözlőlap virágmotívummal, borítékban. A lap melléklete papírszalvétába takart virágszirom. Feladó: Koch U. K. Leicester. Címzés: Mrs Tüskésné Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. 7625, Hungary. AIR MAIL. Légit posta levél. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[115] Koch Valéria Tüskés Tünde és férje meghívására 1994 áprilisában kb. 2-3 hetet Leicesterben töltött. Koch Valéria ekkor járt Londonban is.

[116] Önnek/Neked.

[117] Koch Valéria 1994. április 23-án, Shakespeare születésnapján látogatott Tüskés Tündéekkel Stratfordba, ahol a Hamlet-szobor koponyájába két szál íriszt tűzött. Az ekkor készült két fénykép közölve: Erb: Name – nur „Schall und Rauch” oder Nomen est omen? i. m., 66.

[118] A herceg és a rózsza. Meseregény II. részének (1994) címe.

[119] Lenni, vagy nem lenni. Szállóigévé vált idézet Hamlet monológjából. A teljes sor: To be, or not to be, that is the question (3,1).

[120] Ne add/adja fel! A biztatás/önbiztatás kedvelt köznyelvi formulája.

[121] Vörösmarty Mihály: Az emberek c. versének részlete (7. versszak, 1. sor) az eredetiben: Az ember fáj a földnek.

[122] Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. I. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

[123] Koch Valéria: Hiába nyertél; Túl. Új Ember, 1994. szeptember 18., 6. Az 1994-es év folyamán Koch Valériának számos további verse jelent meg az Új Ember számaiban: A

mozdulat (május 1., 6.); Képes vagy; Bizonyosság; Áll a katedrális (május 15., 6.); A bánat idején (június 5., 6.); Ne félj (június 26., 6.); Lehetséges édes hazám (november 13., 8.).

[124] Jelenits István (*1932), piarista szerzetes, tanár, teológus, író.

[125] Szennay András (1921–2012), bencés szerzetes, egyetemi tanár, pannonhalmi főapát (1972–1991).

[126] Szennay András: A megújulás szolgálatában. A teológus Nyíri Tamás. Vigilia 59 (1994), november, 804–811.

[127] Kézzel írt üzenet a „... mégis bízom – zuversichtlich”. Beszélgetés Koch Valériával c. interjú fénymásolata (62–66. oldal) külső lapjának hátoldalán, boríték nélkül. Az interjút Stefan Sienerth készítette, eredeti német nyelvű megjelenése: Stefan Sienerth: „... doch bin ich zuversichtlich – bizalommal”. Südstdeutsche Vierteljahresblätter (München), 43 (1994), 102–108. Kötetben: Stefan Sienerth: „Daß ich in diesen Raum hineingeboren wurde”. Gespräche mit deutschen Schriftstellern aus Süddeuropa. München, Verlag Süddeutsches Kulturwerk, 1997, 73–82. Újraközölve: In memoriam Valeria Koch, i. m., 230–235. A fénymásolatra a cikk végén Koch Valéria kézzel rájegyezte: „(ford. Szende Béla)”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[128] 1994 októberében Koch Valéria három berlini rendezvényen vett részt: Haus der ungarischen Kultur; Stadtbibliothek; Humboldt Egyetem, Hungarológiai Szeminárium. In memoriam Valeria Koch, i. m., 205.

[129] A fénymásolat melléklete Koch Valéria Profán gondolatok a Szixtuszi terembura kapcsán c., A/4-es lapra számítógépről kinyomtatott prózai írása. A cím fölé kézzel ráírva: „Koch Valéria: A teremburáját!” Az írás végén keltezés: „Bp., 1994. okt. 3.” Kötetben megjelent: Kiolvashatatlan, i. m., 105–107.

[130] Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. l. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka. A levelezőlap képét közli: In memoriam Valeria Koch, i. m., 287.

[131] Utalás Koch Valéria A herceg és a rózsza. Meseregény (Budapest 1994) c. könyvére.

[132] Parancs János (1937–1999) költő, műfordító.

[133] Parancs János a kötet hátsó borítóján közölt ajánlásának utolsó mondata az eredetiben: „A fájdalmasan szép történet méltó az eredeti mű szelleméhez és színvonalához.”

[134] Utalás Koch Valéria ajánlására A herceg és a rózsza (1994) Tüskés Tibornénak dedikált példányában. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[135] Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap, feladó nélkül. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. l. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

[136] Dr. Reisinger János (*1954), irodalomtörténész, bibliakutató.

[137] Reisinger János Koch Valériához írt új évi képeslapjának fénymásolata Tüskés Tiborné levelezőlapjával együtt maradt fenn Koch Valéria hagyatékában. A képeslap szövege: „Kedves Vali, köszönjük az Exupéry-folytatást, mindketten elolvastuk, sőt, Dávidnak is olvassuk ... cenzúrázva, mert a II. rész talán nem egészen gyermeknek való. Felnőtt ember vallomása ez is, mint egykor amaz ama pilótáé; kérdés, hogy a nyomorúságra-tapintás milyen következményekkel jár. Az eszmei kontroverzián kívül a stílus tetszett, kivéve az „uramat”, „oké”, „marha” etc. morféákat. A rajzok is jók átlagosan, a szövegszerkesztés pedig hiba nélküli. Mi a terjesztéssel nem foglalkozván, magunknak olvassuk... Köszönet és Béke! Reisingerék.” A képeslap címzése: Koch Valinak, Budapest, Felsőerdősor 5. 1068. A képeslap szélére Koch Valéria kézzel rájegyezte: „Reisinger János: HR-ról 94. dec. végén”. Koch Valéria hagyatéka.

[138] Antal Emília, a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumának tanára, az iskolai könyvtár vezetője.

[139] Írógéppel írt, kézzel aláírt levelezőlap. Címzés: Koch Valéria, Budapest, Felsőerdősor 5. l. 9., 1068. Koch Valéria hagyatéka.

[140] Koch Valéria: Rendhagyó köszöntés. Tanárnőmnek, 1984 pedagógusnapján. Új Ember, 1995. május 28. 9. Tüskés Tiborné Leőwey-ből történt áthelyezésének előzményeit és következményeit a hű tanítvány szemszögéből feldolgozó írás. Az írás Tüskés Tibornénak dedikált gépiratának képét közli: In memoriam Valeria Koch, i. m., 287. A kéziratos dedikáció szövege az írás végén: „Tanárnőnek, '84 Pedagógusnapján, / szomorúan és a régi szeretettel / Koch Vali”. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[141] A „fáradt”, illetőleg „fakó lélek” kedvelt motívum a 20. század első felének magyar költészetében.

[142] Kézzel írt postai levelezőlap. Feladó: Koch Valéria, Bp., F.e.s. 5. 1068. Címzés: T-né Szemes Anna tanárnőnek, Pécs, Surányi M. u. 25. II. 11. 7625. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[143] Utalás Koch Valéria: Az időfa. Gyerekversek 1967–1996 (Budapest, 1996) c. kötetének bemutatójára.

[144] Zsember-Gyurcsy Márta, Koch Valéria barátnője kisgyermekkoruk óta. Vö. In memoriam Valeria Koch, i. m., 288–289.

[145] G. O.: Koch Valéria gyerekversei. A herceg és a rózsza regénye IBBY-díjas lett. Dunántúli Napló, 1996. szeptember 21., 6.

[146] Wolfart Jánosné Stang Mária.

[147] Ld. a Berlin / Budapest, 1996. november 27-ei és 28-ai keltezésű, Wolfart-Stang Máriával közösen írt képeslapot.

[148] Xenia (Ksenija) Škrilec, Koch Valéria lendvai születésű tanítványa kb. 1987–1990 között az ELTE BTK Német Nyelv és Irodalom Tanszékén tartott fordítás szemináriumán. Később a Szlovén Köztársaság nagykövete Budapesten. Vö. In memoriam Valeria Koch, i. m., 280–281.

[149] Kézzel írt levél boríték nélkül. Előnyomott levélpapíron, a jobb felső sarokban stilizált téli táj motívuma. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[150] Kézzel írt levél, boríték nélkül. A levél Koch Valéria: Kiolvashatatlan (Budapest, 1997) c. verseskötete Tüskés Tibornénak dedikált példányába helyezve maradt fenn. A levél és a dedikáció azonos napon kelt. A papír hátoldalán gyerekrajz fénymásolata (állatok vontatta szánon télapó), „Potos Bernadett 6/b” felirattal. Tüskés Tiborné hagyatéka.

[151] Tüskés Tiborné levelezett Koch Valéria édesanyjával is.

Illusztráció: “Koch Valéria-levelezés”